

de på gården. Mångsyssleri tog sig annorlunda uttryck genom en koncentration på *lönande* sidosysslor, lämpliga i en särskild livscykel-situation.

Den sista dagboksfamiljen, i *Gårdhemsstudien*, möter upp genom två dagboksskribenter som också är far och son. Fadern Edvard och sonen Erik Eriksson på Rustorp under 1890-talet. Utmärkande här är bl.a. den mer långtgående professionaliseringen och den förändrade bonderollen, som accentuerades av underklassens och herrarnas utflyttande från lokalsamhället.

Det bör noteras att den empiriska arbetsinsatsen bakom Liljewalls framställning måste ha varit betydande. Dagboksfamiljerna har t.ex. inte valts för att de levat och verkat inom samma socken eller ens samma härad, något som hade varit mycket rimligt av arbets-ekonomiska skäl. Studier av namnskick och rörlighet sammanfattas i särskilda texttabeller som återkommer genom framställningen. Andra data, som hanterats kvantitativt, presenteras också i tabellform. Det är viktigt att olika data behandlats kvantitativt, eftersom det kan vara lätt att förledas till andra tolkningar vid läsningen av återkommande händelser av samma typ, t.ex. genom att man tar intryck av en speciell formulering som sedan kan följa med i den fortsatta läsningen.

En poäng med Liljewalls studie är, att hon visar hur förändringens mekanismer fungerar, hur gammalt och nytt lever sida vid sida samtidigt som förändringarna accepteras av de levande människorna. Även om de människor som närgånget studeras verkligen är olika och lever sina liv, med dess begränsningar och möjligheter och genomgår helt skilda livsöden, är det också möjligt att faktiskt se vad de har gemensamt trots att tidpunkterna och de näringsmässiga förhållandena varierar. Bondelivet har sina återkommande problem som måste lösas. Och väljer man att försöka betrakta de större dragen i en mänsklig omvandlingsprocess, vad man kan kalla mentalitetsförändringar som sker mycket långsamt, men hela tiden upprätthålls av de levande människorna inom ramen för deras kulturella preferenser, då blir Liljewalls avhandling en fascinerande läs-upplevelse i sitt myller av detaljer.

Anders Perlinge, Stockholm

Nils Edling: *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*. Carlssons bokförlag, Stockholm 1996. 540 s., ill. English summary. ISBN 91-7203-143-3.

”Våren 1905 ansökte Jonas Viktor och Anna Kristina Ringh om egnahemslån hos hushållningssällskapet i Östergötland. De var 26 år, nygifta och bodde i Nykils socken, dryga två mil sydväst om Linköping. J.V. Ringh arbetade som daglönare hos traktens större jordägare. Årsinkomsten uppgick till 700 kronor, merparten förvärvat genom skogsarbete där hans specialitet var tillverkningen av takspån. Nu sökte paret statslån för att kunna överta ett gammalt soldattorp och bli självägande småbrukare på två och en halv hektar åker.”

Så inleds historikern Nils Edlings bok *Det fosterländska hemmet – egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, vilken också är hans doktorsavhandling. Makarna Ringhs vidare öden får vi dock inte lära känna, men väl historien om hur egnahemsfrågan växte till ett hett socialpolitiskt debattämne i sekelskiftets Sverige.

Den vardagliga betydelsen av egnahem var vid denna tid knappast villan med trädgård, utan istället småbruket med några få hektar jordbruksmark. Efter en livlig debatt, men med få principiella motståndare, beslutade den svenska riksdagen år 1904 att inrätta en lånefond ur vilken ekonomiskt mindre bemedlade personer skulle kunna erhålla medel för att upprätta egnahem. Under de följande decennierna tillkom tiotusentals jordbruksegnahem över hela landet med hjälp av statliga lånemedel. De påverkade landskap och människor och ingår i vår moderna kultur- och samhällshistoria.

Speciellt långlivade blev dock inte de statsstödda småbruket, och i historiens backspegel är det lätt att se episoden som en ganska obetydlig parentes. Landet var ju med stormsteg på väg in i den industriella eran och de tekniska uppfinningarna duggade tätt. Framåtskridandet hade just manifesterats på Stockholmsutställningen 1897, där slamrande maskiner och massproducerade produkter lät ana en framtid i stål och rök. Vägen mot det moderna samhället var utstakad.

För samtiden var dock bilden annorlunda. Att tiden

byte fot och industrin var på väg mot fullständig dominans var ingen självklarhet vid sekelskiftet. Med facit i hand är det lätt att glömma de agrara intressenas fortsatt starka inflytande, liksom att samhällets och kulturens lantliga karaktär bestod ett gott stycke in på 1900-talet. Inte förrän 1930 bodde det lika många människor i städerna som på landet.

Boken *Det fosterländska hemmet* kan ur detta perspektiv ses som en motbild till industrin som ledmotiv under sekelskiftesepoken. Genom att noggrant analysera den livliga och omfattande debatten kring jordfrågor och småbruksbildning visar Edling hur företrädare för flera politiska riktningar betraktade en bindning till jorden och den egna torvan som avgörande för framtiden. Man kan t.ex. konstatera att arbetarfrågan på landsbygden blev en jordfråga, och inte i första hand en fråga om lönenivåer, arbetstider eller socialförsäkringar. Jordinnehav skulle fungera som en försäkring mot fattigdom och arbetslöshet, menade man. Nybildningen av jordbruksegnahem hade också en djupare ideologisk dimension, och blev ett försök att knyta an till traditionen av den självägande bonden som ryggraden i svenskt nationsbygge. Både politisk vänster och höger var för egnahemsbildning, även om förtecknen var annorlunda. Förslag till statligt stöd för att förbättra arbetarnas ställning hör kanske inte till vanligheterna hos konservativa riksdagsmän, och den godsägare Åkerlund som på 1890-talet förde upp frågan på den politiska dagordningen ursäktade också att hans förslag till småbruksstöd liknade "svår radikalism". Men i och med att målet för reformen var att avvärja hot från emigration, socialism och industrialisering fick ändamålet helga medlen. För landsbygdens arbetsgivare var en småbrukarstam också en arbetskraftsreserv.

Den politiska vänstern, i det här sammanhanget liberalerna, anammade också idéerna om statligt stöd till småbruksbildning. Motivet var här att förbättra villkoren för landsbygdens underklasser, och i kombination med rösträttsfrågan gjorde man egnahemsfrågan till sin. Satsningar på egnahem blev helt enkelt liberalernas första större socialpolitiska projekt, konstaterar Edling.

Vid sidan om den politiska debattens argument vävdes också en aura av trygghet, renhet och svenskhet kring det egna hemmet. Ett sunt och tryggt hem för familjen, var man än befann sig på den sociala stegen,

var en garanti för samhällets stabilitet. Och när nationalromantiken blomstrade och landskapet nationaliserades, vad passade då bättre än att det svenska småfolket flyttade in i den röda stugan på landet? Att hemmet var självägt var också en trygghet, då en jordägare "ej gerna blir socialist och omstörtningsman", som en röst i debatten uttryckte saken. Emigranten in spe, som i den storsvenska retoriken alltmer kom att ses som en svikare och fanflykting, skulle med hjälp av egnahemsån kunna bryta ny odlingsmark inom landets gränser, och inte på andra sidan Atlanten. Argumenten var många och de speglar inte bara debattörernas inställning till småbruk och egnahem, utan också samtidens syn på samhällsutvecklingen i stort.

Även att träda in i ett eget hem skulle visa vägen mot en ny tid. Landsbygdens arbetarbostad skulle inte längre vara statarlängan eller backstugan med sin smuts och elände, utan ett hygieniskt egnahem med ordentlig taktäckning och riklig luft- och ljusförsörjning. Sunda, ljusa och rena bostäder. Känns temat igen? Jodå, från egnahem till folkhem är steget inte så långt, och så småningom kom ju också egnahem att bli mera småhus än småbruk. Men rötterna finns i det slutande 1800-talet, då bondelandet Sverige upptäckte att en ny tid stod för dörren. Framtiden syntes både hotfull och hoppingivande, och skeendet var långt ifrån rätlinjigt. I detta läge blev hemmet blev en samlande politisk metafor; de många små och egna hemmen skulle förenas i det stora fosterländska hemmet.

Genom att fokusera på egnahemsfrågan har Nils Edling kastat nytt ljus över detta skeende. Hans vetenskapliga metod är en berättande, hermeneutisk historieskrivning, inspirerad bl.a. av Paul Riceurs resonemang om att avpsykologiserat tolka handlingar som text. Uppgiften är, skriver Edling, att tolka en förtolkad värld, att rekonstruera och analysera åsikter och avsikter, positioner och aktioner (och inte att uppnå en inkännande förståelse av de historiska aktörernas själliv). Jag tycker Edling lyckas väl med sin uppgift. En speciell eloge vill jag här ge till det inledande kapitlet som presenterar avhandlingens utgångspunkter och forskningsuppgift. Det baserar sig på en gedigen grund av teoretiska och metodologiska skrifter, och Edling lyckas på ett ovanligt lättillgängligt men ändå stringent sätt låta de teoretiska idékällorna genomsyra en inledande text som aldrig fastnar i teorin för teorins skull,

utan istället resonerar fram de konkreta forskningsfrågorna. Notapparaten till inledningskapitlet bjuder på en parallelläsning, en undertext, där den som så önskar kan följa inspirationstrådarna djupare ner i den teoretiska väven. Även i sina följande delar är Edlings bok elegant upplagd, genomgående mycket välskriven och bra illustrerad.

Tomas Germundsson, Lund

Leif Yttergren: *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898*. Monografier utgivna av Stockholms stad 125. Stockholmia förlag, Stockholm 1996. 252 s., ill. English summary.

Historikern Leif Yttergren disputerade våren 1996 på denna avhandling om den tidiga idrottsrörelsen i Stockholm. Först tecknas en skissartad bild av idrotten i Stockholm under tidigare sekler, fram till 1875. Därefter skildras förenings- och medlemsutvecklingen under slutet av 1800-talet. Yttergren skiljer mellan pionjärföreningar och folkrörelseföreningar. I stort sett motsvarar detta skillnaden mellan specialföreningar och allmänna föreningar. Ett tema i studien är Stockholmsidrottens utveckling från socialt exklusiva klubbar till

öppna föreningar med bredare folklig anslutning.

Avhandlingens andra hälft består av en genomgång av i tur och ordning roddsportens, skridskosportens, simsportens, den fria idrottens och tyngdlyftningens utveckling under förra seklets sista decennier. Avsikten här är att undersöka idrottens "sportifiering", dvs. hur övningarna rationaliserades och effektiviserades i riktning mot en standardiserad och specialiserad tävlingsidrott. Vad som fick stryka på foten var betoningen av stilfullhet och harmoni. Den föga överraskande slutsatsen blir att denna utveckling gick olika snabbt i olika idrotter.

Yttergrens avhandling är välorganiserad och systematisk men kanske väl konventionell. Den är helt inriktad mot den organiserade föreningsidrotten och diskuterar inte alla olika former av spontant och privat idrottande i 1800-talets Stockholm. Inte heller görs några större ansatser att sätta in Stockholmsidrotten i den lokala fysiska miljön. Men läsaren får en god uppfattning om den organiserade och officiella idrottens "Gründerzeit" i Stockholm. Inte minst intressant är diskussionen kring skillnaden mellan de exklusivare specialföreningarna, med äldre medlemmar och stöttade av borgerligheten, och de öppna allmänna föreningarna, kvartersklubbarna, med sin ungdomligare och folkligare publik.

Mats Hellspång, Stockholm